

Ефективність та конкурентоспроможність аграрного виробництва

УДК 332.1

А. С. Малиновський

д. е. н.

Житомирський національний агроекологічний університет

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕЯКИХ ПРОГНОЗНИХ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

Проаналізовано виконання ключових прогностичних показників у Комплексній програмі розвитку сільського господарства Житомирської області у 2009–2010 рр. та на період до 2015 року. За результатами дослідження встановлено, що більшість показників суттєво різняться, тобто бажане не відповідає дійсному. Обґрунтовано необхідність підвищення відповідальності науковців, працівників владних структур і виробничників у всьому назрілій екологічній, соціальній, економічній проблемі – збереженні та підвищенні родючості ґрунтів.

Ключові слова: програма, регіон, прогностичні дані, родючість ґрунту, структура посівів, еколого-економічна ефективність.

Постановка проблеми

Сільське господарство – галузь, яка виробляє продукти, що являються найнеобхіднішою повсякденною життєвою потребою людини. Саме цим в першу чергу можна пояснити, що в нинішній кризовий період спад виробництва у сільському господарстві нижчий, ніж у багатьох інших галузях. Проте, як зазначає академік Б. Пасхавер [1] за нормального перебігу економічних процесів панує тенденція до зниження частки продовольчих витрат у загальному споживанні населення, тобто продовольчий попит зростає повільніше від усього споживчого попиту. І в нинішній період цілком закономірно розробляються програми, прогнози сільського розвитку країни в цілому і її регіонів. Наявні недоліки в реформуванні аграрного сектора, недотримання елементарних вимог щодо підвищення родючості ґрунтів, безпідставне зниження поголів'я ВРХ, у тому числі корів, наявний і прихований рівень безробіття на селі в певній мірі пояснюють появи прогнозів, що передрікають, стрімке за часом, виправлення становища на краще.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

З переходом України до ринкових відносин відійшла в минуле і планово-адміністративна форма господарювання, яка функціонувала в радянські часи. Проте, підприємство, в тому числі аграрне, регіон, з рештою держава не може

функціонувати без певних орієнтирів свого розвитку, закладених у програмах, прогнозах обсягів і темпів виробництва, економічних, екологічних і соціальних складових. Аналіз виконання програм і прогнозів притаманний дослідженням вітчизняних вчених.

Академік НААН Б. Пасхавер, аналізуючи виконання державної програми, що передбачає приріст обсягів сільськогосподарської продукції за 2010–2020 рр. на 80% вважає середньорічний темп приросту 5,6% не реальним. Вчений також прийшов до висновку, що Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року – типовий приклад завищених прогнозних очікувань. У програму закладене зростання валової продукції сільського господарства на 5,4 % середньорічного приросту, а фактично цей показник за 9 років (2006–2010 становив лише 1,6 % [1].

Плідні наукові здобутки з даної тематики у працях академіків УААН України В. Месель-Веселяка, П. Саблука, В. Юрчишина та ін. Проте оцінка реалізації прогнозних показників регіонів розглядалася недостатньо, що й спонукало до проведення даного дослідження.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою і завданням даного дослідження є аналіз наукової вірогідності передбачення майбутнього в дотриманні реалістичних пропорцій між бажаним і можливим на регіональному рівні. Об'єктом є процес дослідження фактичних і прогнозних показників розвитку сільського господарства регіону. У статті використано методи логічного й порівняльного аналізу, економіко-статистичний та абстрактно-логічний.

Результати досліджень

Враховуючи важливе значення сільськогосподарської галузі для соціально економічного розвитку регіону, вченими наукових установ центру наукового забезпечення АПВ Житомирської області та спеціалістами головного управління агропромислового розвитку облдержадміністрації було розроблено «Комплексну програму розвитку сільського господарства Житомирської області на 2009–2010 роки та на період до 2015 року» [2].

Програмою передбачалася система докорінного поліпшення родючості ґрунтів, ріст урожайності сільськогосподарських культур, сталого розвитку всіх галузей тваринництва, оновлення матеріально-технічної бази, підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції, залучення інвестицій та інновацій.

Реалізація програми розвитку агропромислового виробництва Житомирської області мала б дати можливість довести виробництво зерна до 1324 тис. тонн, хмелю – 3140 тонн, молока – 730,0 тис. тонн, м'яса 75 тис. тонн, яєць – 495 млн шт., істотно поліпшити соціально-економічну ситуацію в регіоні.

Слід відмітити, що серед зональних типів ґрунтів за площею поширення в області переважають дерново-підзолисті ґрунти піщаного, глинисто-піщаного і супіщаного механічного складу (52,4%). Цілком закономірно, що розробниками комплексної програми передбачалося різке зростання внесення в ґрунт перш за все органічних і мінеральних добрив. Всього лише через рік, у 2010 році прогнозувалося внести їх у діючій речовині 117,3 тис. т., або майже у 4,4 раза більше ніж у 2008 р. (табл. 1).

Таблиця 1. Внесення мінеральних (д. р. на га) та органічних (т/га) добрив у сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Показники	Фактично			Прогноз	Факт	+/-	Прогноз	Факт ¹	+/-
	1990 р.	2005 р.	2008 р.	2010 р.			2015 р.		
мінеральних	162	30	55,1	156	53	-103	180,3	87	-93,3
органічних	9,4	1,6	1,0	3,1	0,9	-2,2	7,0	0,6	-6,4

Примітка: ¹ фактичні дані за 2014 р.

Джерело: розраховано за даними [2; 5].

Необхідно констатувати, що прагнення до наукової вірогідності в передбаченні майбутнього вимагає дотримуватися оптимальних пропорцій між прогнозними та реальними показниками. Адже і у 2014 р. не досягнуто передбачуваних показників не тільки щодо мінеральних, а й органічних добрив. Значення останніх важко переоцінити, оскільки з внесеною їх кількістю, безпосередньо, пов'язаний вміст гумусу—комплексний показник родючості (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка вмісту гумусу в орних ґрунтах зони Полісся Житомирської області

Обстеження	Внесено органічних добрив, т/га	Вміст гумусу в ґрунті, %
1966–1970	7,1	1,91
1971–1975	7,2	1,85
1976–1980	8,4	1,79
1981–1985	7,2	1,69
1986–1990	10,7	1,65
1991–1995	8,5	1,61
1996–2000	3,2	1,56

Джерело: розраховано за даними [2; 5].

Крім того, надзвичайно актуальне у нинішній період органічне сільське господарство, яке дає змогу виробити екологічно безпечні продукти харчування, тісно пов'язане з виробництвом гною. Зокрема у широко відомому в Україні ПП «Агроєкологія» Полтавської області, одному з найбільш потужних виробників органічної продукції його вноситься на кожен гектар ріллі 13–14 тонн. [3]. Середній показник погектарного внесення, органічних добрив у сільськогосподарських підприємствах області (та й в цілому по Україні) настільки мізерний, що ним можна нехтувати при розрахунках балансу органічної речовини ґрунту. Загальновідомо, що динаміка чисельності поголів'я тварин, зокрема великої рогатої худоби за останні роки носить від'ємний характер, що безпосередньо негативно впливає на цей показник.

Крім того, зменшення поголів'я худоби не потребує нарощування площ посівів багаторічних трав. Навіть при тому, що розробниками передбачалось їх скорочення (177,6 тис. га у 2015 р. проти 227,5 тис. у 2008 році), фактично площі під цими культурами за вказаний період знизилися більше ніж удвічі. Дані табл. 3 щодо структури посівних площ свідчать також про, на наш погляд, не науково обґрунтований підхід, відносно стихійного, направлено на тимчасову вигоду зростання посівних площ під кукурудзою на зерно (за період з 2008 по 2014 рр. спрогнозовані дані (табл. 3) перевищені у 2 рази.

Таблиця 3. Структура посівних площ у Житомирській області (усіх категорій господарств)

Культура	2008 р. (фактично)		2010 р.						2014 р. ¹					
			прогноз		факт		± до прогнозу		прогноз		факт		± до прогнозу	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
посівна площа	723,3	100	745	100	720,5	100	-25,5	-3,4	760	100	833	100	+73	0,6
зернові, всього	385,6	53,3	395	53,0	381,2	52,9	-13,8	-3,5	405	53,3	375,9	45	-30	-7,4
в т.ч.: кукурудза на зерно	73,4	10,1	61,2	8,2	80,9	11,2	+19,7	32,1	60	7,9	186	22,3	+126	210
соняшник	5,7	0,8	4,8	0,6	18,5	2,5	+13,7	28,5	4,6	0,6	70,3	8,4	+65,7	14,3
соя	17,4	2,4	13,9	1,9	39,4	5,5	+25,5	54,5	13	1,7	126	15,1	+113	8,7
багаторічні трави	227,5	31,51	175,6	23,6	122,4	16,9	-53,2	-3,2	177,6	23,3	102,5	12,3	-75,1	-42,3

Примітка: ¹ дані за 2015 р. органами статистики неопубліковані.

Джерело: розраховано за даними [2; 5].

Кукурудза не рідко вирощується як монокультура декілька років підряд. При цьому в ґрунт вноситься значна кількість мінеральних, зокрема, азотних добрив і пестицидів, виносяться з урожаєм окрім макро- і мікроелементи, які не

поновлюються. Відсутня сидерація, вапнування ґрунтів в результаті виникають екологічні проблеми, наслідки яких мають турбувати як науковців, владні структури, так і практиків. Останні, особливо великі холдингові компанії, як орендатори, часто в погоні за прибутком не сприяють збереженню і підвищенню найголовнішого – родючості ґрунтів.

У своїй доповіді на тринадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів – аграрників член-кориспонтент НААНУ Іван Кириленко [4] приводить слова Миколи Руденка «...якщо ми хоча б на декілька кілокалорій збагатимо землю, тоді можна сказати: ми створили багатство і навпаки, якщо заради промислової і військової могутності, нами, людством, виснажується земля – ми пропащі люди...»

Слід відмітити, що фактичний валовий збір зерна по всіх категоріях господарств у 2014 році значно вищий від прогнозованого у 2015 р питома вага кукурудзи в ньому, при навіть не високій для цієї культури урожайності 48,6 ц/га, складає 50 % (табл. 4).

Таблиця 4. Розрахунки виробництва зерна у всіх категоріях господарств Житомирської області

Культура	2008 р. (фактично)			2015 р. (прогноз)			2014 р. (фактично) ¹			Валовий збір + до прогнозу, тис. т.
	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. т	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. т	Площа посіву, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. т	
всього зернових та зернобобових	390,0	28,3	1104,4	422	30	1260	396,2	41,8	1459,5	+133
в т.ч.: пшениця озима	99,0	27,7	276,6	100	35,5	355	119,7	43,9	525	+170
жито	63,7	13,1	83,7	85	17,4	147,9	17,8	27,6	49,2	-98,7
кукурудза	73,4	58,1	426,6	60	51,7	310	144,2	48,6	701,1	+391,1

Примітка: ¹ дані за 2015 р. органами статистики неопубліковані.

Джерело: розраховано за даними [2; 5].

Традиційною технічною культурою поліських районів Житомирщини був льон-довгунець. На світовому ринку зберігається досить високий і стабільний попит на льоноволокно та вироби з нього. В силу різних причин льонарство в регіоні занедбано. Численні спроби відродити галузь позитивних результатів не дали. Та й автори розробки комплексної програми, обмежившись загальними

вимогами агротехніки вирощування льону-довгунця, не спрогнозували ні на найближчу ані на віддалену перспективу місця льонарства в рослинницькій галузі.

Галузь хмелярства у комплексній програмі представлена досить широко, об'єктивно висвітлена провідна роль Житомирського регіону у виробництві хмелю України, яка в середині 80-х років за площею насаджень та валовим збором шишок займала четверте місце у світі після Німеччини, США та Чехословаччини. Детально охарактеризовано стан селекційної справи, розраховані по роках потреби садивного матеріалу, мінеральних добрив. Економічна ефективність галузі хмелярства у 2008–2010 роках відображена у табл. 5.

Таблиця 5. Економічна ефективність галузі хмелярства у Житомирській області (2008–2010 рр.)

Показники	2008 р. (факт)	2009 р.			2010 р.		
		прогноз	факт	+/- до прогн.	прогноз	факт	+/- до прогн.
площа насаджень, га	887	1330	910	-420	1460,7	774	-686,7
в. т. ч. продуктивних, га	680	1208	647	-561	1330,7	704	-1260
урожайність, ц/га	8,6	9,7	14,6	4,9	11,5	8,5	-3,0
валовий збір, т	589	1158	943	-215	1531	596	-935
державна підтримка ¹ тис. грн.	14830	46000	17334	-34668	50000	12985	-37015
рентабельність галузі, % ²	-2,9		-13,1			-44,4	

Примітка: ¹ з врахуванням іншої продукції рослинництва; ² без державної підтримки.
Джерело: розраховано за даними [2; 5].

Галузь хмелярства досить суттєво підтримувалась державою (табл. 5). Законом передбачалось один відсоток відрахувань від реалізації алкогольних напоїв і пива направляти на розвиток галузі, що дозволено майже стовідсотково відшкодувати затрати при вирощуванні хмелю. Але оскільки площі, зокрема продуктивних насаджень, а відповідно і валові збори шишок хмелю далеко не відповідали прогнозним даним, то і фактична величина прогнозної підтримки згідно з статистичними даними різко зменшувалась.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. Проведений аналіз свідчить про стійку тенденцію до ігнорування проблеми зниження родючості ґрунтів – практична відсутність органічних добрив, постійне зменшення площ під багаторічними травами, недотримання

науково-обґрунтованого чергування культур у сівозміні зокрема із-за різного зростання в регіоні площ під кукурудзою, а також ріпаком і соняшником.

2. Суттєві недоліки в реформуванні аграрного сектора економіки, наявний і прихований рівень безробіття на селі, недотримання елементарних вимог щодо підвищення родючості ґрунтів, практичне знищення традиційних для Житомирської області галузей льонарства та хмелярства певною мірою пояснюють появи прогнозів, що передрікають стрімке виправлення становища на краще.

3. Типовим прикладом завищених прогнозних очікувань, зокрема в галузі рослинництва, може слугувати комплексна програма розвитку сільського господарства Житомирської області у 2009-2010 рр. та на період до 2015 року.

4. Враховуючи значення розробок програм, очікуваних прогнозів розвитку певних галузей сільського господарства регіону важливо прагнути і дотримуватися наукової вірогідності та стриманості в прогнозуванні не тільки збільшення обсягів виробництва продукції, а й показників, що сприяють цьому, в тому числі і еколого-економічних наслідків.

Найближчі подальші дослідження доцільно спрямувати на аналіз виконання програми в галузі тваринництва, а також соціальних проблем сільських мешканців.

Література

1. Пасхавер Б. Сценарії розвитку агросфери / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2011. – № 11. – С. 38–44.

2. Комплексна програма розвитку сільського господарства Житомирської області на 2009–2010 роки та на період до 2015 року / Головне управління агропромислового розвитку Житомир. облдержадміністрації, Ін-т сіл. госп-ва Полісся УААН. – Житомир : Рута, 2009. – 304 с.

3. Органічне сільське господарство та його розвиток в умовах кооперації / [Н. В. Зіновчук, В. В. Зіновчук, О. В. Скидан та ін.]; за ред. Н. В. Зіновчук. – Житомир : Рута, 2011. – С. 59.

4. Кириленко І. Г. Перспективи вітчизняного АПК в контексті глобальних економічних процесів / І. Г. Кириленко // Чотирнадцяті річні збори Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2012. – 8 с.

5. Статистичний щорічник Житомирської області за 2014 рік / Гол. упр. статистики Житомир. обл.; за ред. Г. А. Пашинської. – Житомир, 2015. – С. 91–92, 95, 104.